

พระราชทูเซิงชุม: ตำนานและบทบาทที่มีอิทธิพล ต่อวิถีชีวิตชาวสกลนคร*

Received: 18 August 2022

Revised: 8 May 2023

Accepted: 24 May 2023

สุรัชย์ ชินบุตร**

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมตำนานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเซิงชุมและศึกษาบทบาทขององค์พระธาตุเซิงชุมที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวสกลนคร โดยเก็บข้อมูลจากคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นข้อมูลมุขปาฐะและเอกสารชั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษร และวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดด้านคติชนวิทยา

ผลการศึกษาพบว่าตำนานพระธาตุเซิงชุมแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นตำนานพื้นบ้านและส่วนที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ส่วนที่เป็นตำนานพื้นบ้าน ได้แก่ ตำนานแม่กาเผือก อูร์งครธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ตำนานเมืองล่ม ตำนานพญานาค ส่วนที่สองบันทึกในมิติทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ พงศาวดารเมืองสกลนครบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นหลักฐานที่ใช้อธิบายประวัติความเป็นมาของจังหวัดสกลนคร โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประวัติศาสตร์เมืองสกลนคร ปฐมเมืองสกลนคร และจดหมายเหตุการณบุรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเซิงชุม จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2557 ทั้ง 3 เรื่องอธิบายประวัติความเป็นมาของจังหวัดสกลนคร ช่วยคลี่คลายประวัติความเป็นมาของจังหวัดสกลนคร ส่วนบทบาทของพระธาตุเซิงชุมต่อชาวสกลนครนั้น ได้แก่ บทบาทการถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นท้องถิ่น บทบาทการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และบทบาทการจัดระเบียบสังคม

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

พระธาตุเซิงชุม;
ตำนาน;
บทบาทของพระธาตุ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “พระธาตุเซิงชุม: พิธีกรรม ตำนาน วิถีชีวิตของชาวสกลนคร”

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ติดต่อได้ที่:

Phra That Choeng Chum: Legends and Roles that Influence the Way of Life of Sakon Nakhon People*

Received: 18 August 2022

Revised: 8 May 2023

Accepted: 24 May 2023

Surachai Chinnabutr**

This research article aims to collect legends related to Phra That Choeng Chum and to study the roles of Phra That Choeng Chum in the way of life of people in Sakon Nakhon Province by collecting information from the stories of the villagers, which are oral information and written documents, and analyzing the data according to the conceptual framework of folklore.

The results suggest that the history of Phra That Choeng Chum can be divided into 2 types: one recorded in stories and legends and one recorded in historical documents. The first type includes myths or legends such as the legend of Mae Ka Phueak, the legend of Sakon Nakhon, Uranggadhat (the legend of Phra That Phanom), ruined city's legend, the legend of Rice, and the legend of Naga. The second type includes historical documents written in the early Rattanakosin period. These are further pieces of evidence used to explain the history of Sakon Nakhon province, especially during the reign of King Rama III of Rattanakosin, which is regarded as the era of the unraveling of the history of the province in Nong Han Basin. The main roles of Phra That Choeng Chum towards the people of Sakon Nakhon province are the role of conveying local stories, the role of creating local identity and beliefs, and the role of affirming faith and rituals in social organization.

Research Article

Abstract

Keywords

Phra That Choeng Chum;
legends;
role of Phra That

* This article is part of the research "Phra That Choeng Chum: Rituals, Legends and Ways of Life of Sakon Nakhon People"

** Assistant Professor, Department of Thai Language Teaching, Faculty of Education, Sakon Nakhon Rajabhat University, e-mail: surachai_ch@snru.ac.th

1. บทนำ

ประเทศไทยเป็นดินแดนหลากหลายวัฒนธรรม เนื่องจากก่อนนั้นประเทศไทยได้รับการขนานนามว่า ดินแดนสุวรรณภูมิ ความมั่งคั่งทางด้านวัฒนธรรมสื่อให้เห็นความเจริญในอดีต ปัจจุบันดินแดนภูมิภาคต่างๆ ของไทยจึงมีศิลปวัฒนธรรมที่หลากหลาย เนื่องมาจากคนไทยรับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาหลัก หลักธรรมทางพุทธศาสนาจึงขัดเกลานิสัยใจคอทำให้คนไทยมีความอ่อนโยน เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นที่พุทธศาสนาเข้าไปอยู่ในลักษณะความเชื่อแล้ว ประเทศไทยถือได้ว่าเป็นดินแดนที่พุทธศาสนาได้ฝังรากลงลึกอย่างชัดเจน

จังหวัดสกลนครเป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้ชื่อว่าเป็นแอ่งอารยธรรมสำคัญหนึ่งของประเทศไทย ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับการขนานนามว่า “แอ่งสกลนคร” เป็นพื้นที่ราบลุ่มอยู่ต่อจากเทือกเขาภูพาน มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ นอกจากนั้นยังปรากฏว่ามี “อารยธรรมบ้านเชียง” ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากนี้จังหวัดสกลนครยังมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน โดยมีตำนาน นิทาน และเรื่องเล่าที่บอกกล่าวกันอย่างต่อเนื่อง ว่าเป็นแหล่งบ้านเมืองของกลุ่ม “ขอม” ที่อพยพมาจากเมืองอินทปัตฐนคร (คณะกรรมการเมืองสกลนคร, 2531, น. 10-11) ก่อนที่กลุ่มขอมจะอพยพมาอยู่ที่เมืองหนองหารหลวงนี้ คาดว่ามีคนพื้นเมืองอีกกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ก่อนเรียกตนเองว่า “นาค” ครอบครองพื้นที่บริเวณนี้อยู่ เมื่อกลุ่มขอมเข้ามาครอบครอง กลุ่มนาคจึงต้องพ่ายแพ้และหายสาบสูญไปในที่สุด

วัดพระธาตุเชิงชุม พุทธศาสนสถานของจังหวัดสกลนครที่ได้รับความนับถือมาตั้งแต่สมัยโบราณ วัดแห่งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นในปีใด แต่ถ้าสืบค้นจากหนังสือ *อรรถศาสตร์ (ตำนานพระธาตุพนม)* กล่าวว่า ผู้สร้างวัดแห่งนี้คือพระยาสุวรรณภิงคาร เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังเมืองหนองหารหลวง แล้วมาแสดงธรรมเกี่ยวกับปาตลัทธิและอุปทานิยธรรมให้กับพระยาสุวรรณภิงคารและพระนางนารายณ์เจงเวงซึ่งเป็นพระมเหสีได้ฟังพระองค์จึงทรงสร้างอุโมงค์ด้วยหินครอบรอยพระพุทธรูปพร้อมกับกระโจมหัวทองคำนั้น เจริญนี้จึงเรียกว่า “อัปไซติเจติย์” ซึ่งคนทั้งหลายรู้จักกันในชื่อ *พระธาตุเชิงชุม* มาจนปัจจุบันนี้ (กรมศิลปากร, 2483, น. 26) ที่กล่าวมาข้างต้นคือความเป็นมาของวัดพระธาตุเชิงชุมในยุคตำนาน ซึ่งถูกบันทึกให้คนรุ่นหลังได้ตรวจสอบและอภิปรายกันต่อไป

ต่อมาในยุคที่มีการบันทึกเรื่องราวอย่างชัดเจนทำให้ประวัติความเป็นมาของวัดพระธาตุเชิงชุมกล่าวถึงเด่นชัดขึ้น กล่าวคือประวัติองค์พระธาตุเชิงชุมจากการสันนิษฐานของสุรรัตน์ วรารัตน์ (2537, น. 80-83) ที่ใช้ตัวเขียนอักษรขอม ภาษาขอมที่กรอบเสาประตูทางด้านขวามือทางเข้าไปยังองค์พระธาตุเชิงชุมเป็นหลักฐานทำให้เชื่อว่าพระธาตุเชิงชุมสร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 โดยกษัตริย์ขอม จุดมุ่งหมายการสร้างเพื่อบูชาตามคติพราหมณ์-ฮินดู เพราะปรากฏว่ามีการสร้าง “บาราย” หรือสระน้ำไว้ที่ด้านข้างองค์พระธาตุเชิงชุม ที่ตั้งอยู่ระหว่างหมู่บ้านชะเลงกับบ้านพระนุระพิเนา และมีกลุ่มขอม (น่าจะเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองในสมัยนั้น) คอยดูแลองค์พระธาตุเชิงชุม

พระธาตุเชิงชุมในยุคประวัติศาสตร์คลี่คลายจากคำบอกเล่าของพ่อสุทิน ศิริพันธ์ ปราชญ์ท้องถิ่น (สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2565) กล่าวว่า องค์พระธาตุเชิงชุมตั้งอยู่ในวัดธาตุ อยู่คู่กับพระพุทธรูปสำคัญคือพระเจ้าองค์แสน พระประธานในวัด และบันทึกไว้ว่าองค์พระธาตุเชิงชุมแบ่งออกเป็น 2 ชั้น ชั้นแรกสร้างเป็นศิลปะขอมแบบบาปวน ด้วยอิฐถือปูน ที่กรอบเสาประตูมีจารึกอักษรขอมจำนวน 12 บรรทัดกล่าวถึงการอุทิศที่ดินให้แก่หัวหน้าหมู่บ้าน ส่วนชั้นที่ 2 เป็นพระธาตุศิลปะแบบล้านช้าง สร้างครอบพระธาตุองค์เดิม ปัจจุบันสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุเชิงชุมมีจำนวน 6 ชั้น ความสูงจากพื้นดินถึงปลียอดประมาณ 24 เมตร (วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร, 2557, น. 38)

ภาพที่ 1. พระธาตุเชิงชุมในปัจจุบัน
(ที่มา: สุรัชย์ ชินบุตร ถ่ายภาพ)

ภายในวิหารพระธาตุเชิงชุมมีพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองสกลนครปรากฏให้เห็น เรียกว่า “พระพุทธรองค์แสน” ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง แต่รูปลักษณ์ของพระพุทธรูปพระเจ้าองค์แสนนั้นมีลักษณะใบหน้ากลมเหลี่ยม คล้ายกับใบหน้าของกษัตริย์ขอมที่ปราสาทนครธม สังเกตได้จากมีจมูกใหญ่ปลายตัด ริมฝีปากเหมือนกับคนท้องถิ่นโบราณ พระพุทธรูปองค์นี้มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในแถบนี้เป็นอย่างมาก

ผู้วิจัยรวบรวมตำนานเกี่ยวกับพระธาตุเชิงชุมโดยใช้ตำนานกาเหว่า ตำนานเมืองล่ม ตำนานพญานาค และ อูรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ในส่วนของมิติทางประวัติศาสตร์ ใช้พงศาวดารเมืองสกลนคร ส่วนของพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ พรหมสาขา ณ สกลนคร) ฉบับของรองอำมาตย์โท พระบริบาลศุภกิจ (คำสาย ศิริขันธ์) ประวัติศาสตร์สกลนคร โดยสุรัตน์ วรากรณ์รัตน์ ปุ่มเมืองสกลนคร จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2557 โดยจังหวัดสกลนคร และสำนวนที่เป็นมุขปาฐะบอกเล่าโดยคุณพ่อสุทิน ศิริขันธ์ ปราชญ์ท้องถิ่นอายุ 100 ปี นำมาวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดทางด้านคติชนวิทยาและกรอบแนวคิด บทบาทหน้าที่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมตำนานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเชิงชุม และศึกษาบทบาทและอิทธิพลขององค์พระธาตุเชิงชุมต่อชาวสกลนคร ผู้วิจัยต้องการที่จะนำเสนอเรื่องราวของพระธาตุเชิงชุมเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเก่าแก่และความสำคัญขององค์พระธาตุ ที่มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวสกลนคร

2. ตำนานองค์พระธาตุเชิงชุม

องค์ความรู้ที่ได้จากการบอกเล่าเรื่องราวของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญในภาคอีสานส่วนใหญ่จะได้อาจมาจากตำนานหรือเรื่องเล่า วัตถุประสงค์ของบทความนี้ข้อหนึ่งคือ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับตำนาน เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเชิงชุม เพราะพระธาตุเชิงชุมนอกจากจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวสกลนครแล้ว ยังเป็นรากเหง้าของชาวสกลนคร ตำนานเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

2.1 ตำนานอุรังคธาตุ

ตำนานอุรังคธาตุ เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกของชาวลุ่มน้ำโขงที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่เดินทางเข้ามาในดินแดนอีสานล้านช้าง (ดินแดนที่อยู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง) การบันทึกมีลักษณะเป็นนิทานปรัมปรา เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการประทับรอยพระพุทธบาทไว้ตามสถานที่ต่างๆ ของพระพุทธเจ้า พร้อมกับการบอกกล่าวเรื่องราวของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการเล่าเรื่องแบบกลับชาติมาเกิดของผู้มีบุญญาธิการเพื่อให้บุคคลที่อยู่ในเรื่องมีความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับวรรณกรรมเรื่องพระเจ้าเลียบโลก แต่รายละเอียดจะแตกต่างกันออกไป เรื่องราวเกี่ยวกับการประทับรอยพระพุทธบาทของพระองค์นั้นจะเริ่มกล่าวในตอนต้นของนิทาน ซึ่งกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคมโน พระกัสสป และพระสมณโคดม ได้มาสูมรอยพระพุทธบาทไว้ที่วัดพระธาตุเชิงชุม (กรมศิลปากร, 2483, น. 21-27) วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นต้นแบบของการศึกษาเรื่องราวทางพุทธศาสนาที่เข้ามายังลุ่มน้ำโขง สุรัชย์ ชินบุตร (2559, น. 23-25) ได้กล่าวไว้ว่า ตำนานอุรังคธาตุนิทาน เปรียบได้กับตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับภาคอีสานล้านช้าง โครงสร้างเนื้อหาของตำนานพระเจ้าเลียบโลก คล้ายคลึงกับตำนานอุรังคธาตุ กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการเสด็จเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิพร้อมด้วยพระอานนท์ อัครสาวก แล้วจึงมีพุทธทำนายพร้อมด้วยการสอดแทรกอดีตชาติของพระองค์ คล้ายกับนิทานชาดก มีลักษณะการม้วนชาดกหรือสโมธานหรือประชุมชาดกที่กล่าวถึงตัวละครในเรื่องกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับบุคคลที่อยู่ในเรื่อง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเชิงชุม วรรณกรรมได้กล่าวถึงการสร้างพระธาตุแข่งกันระหว่างหญิงกับชาย ซึ่งพระธาตุนารายณ์เจงเวงสร้างโดยผู้หญิงและพระธาตุภูเพ็กสร้างโดยผู้ชาย เป็นบริวารของพระธาตุเชิงชุม เพื่อใช้เป็นสถานที่ประดิษฐานอุรังคธาตุของพระพุทธเจ้าที่พระมหากัสสปะจะนำมาไว้ที่พระธาตุพนม แต่เส้นทางมาราจะต้องผ่านหนองหารหลวงจึงต้องแย่งชิงสร้างพระธาตุเพื่อจุดมุ่งหมายดังกล่าว

อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) (กรมศิลปากร, 2483, น. 18-49) ได้กล่าวถึงการเสด็จมาเยือนลุ่มน้ำโขงของพระพุทธเจ้า ได้ถ่ายทอดประวัติความเป็นมาและเรื่องราวของพระธาตุเชิงชุมไว้ในตอนต้นของหนังสืออย่างน่าสนใจ และยังบอกเล่าเรื่องราวที่มีการบรรจุพระอุรังคธาตุไว้ที่พระธาตุพนม โดยการนำของพระยาสุวรรณภิงคารกษัตริย์แห่งเมืองหนองหารหลวง *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)* จึงเป็นวรรณกรรมสำคัญที่ได้รังสรรค์ขึ้นโดยปราชญ์ท้องถิ่นแถบลุ่มน้ำโขง เขียนด้วยอักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อย ที่เป็นต้นแบบของอักษรลาวในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องนี้แต่เดิมเล่าแบบปากต่อปากสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จากนั้นจึงค่อยๆ ปรับเปลี่ยนเป็นลายลักษณ์โดยมีการบันทึกไว้เพื่อนำไปใช้ในโอกาสต่างๆ เช่น ใช้เทศน์ ใช้อ่านในงาน “งันเฮือนดี” งาน “ทำขวัญเด็ก” เพราะวรรณกรรมที่นำมาจากพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกลงในวิถีชีวิตของคนไทย

2.2 ตำนานกาเผือก

ตำนานกาเผือก หรือตำนานพระเจ้าห้าพระองค์นี้พบว่าแพร่หลายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่อาจจะมีชื่อเรียกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น ดังที่ ดวงหทัย ลือตั้ง (2554, น. 57-138) ศึกษาการสืบทอดประเพณีเทศน์กาเผือกในชุมชนไทยยวน อำเภอสายบุรี จังหวัดสระบุรี พบว่าตำนานกาเผือก หรือบางครั้งเรียกว่าตำนานพระเจ้า 5 พระองค์ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์พุทธปภิกษณกัณฑ์ กุกกุสันทรพุทธวงศ์ อรรถกถา

ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงตำนานแม่กาเผือกที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระธาตุเจดีย์ และบทบาทการเป็นผู้รักษาพระธาตุ

ในส่วนของพระธาตุเชิงชุม ขุนถิระมัยสิทธิการ (กู่แก้ว พรหมสาขา ณ สกลนคร) (2509, น. 1-27) ได้เรียบเรียงตำนานกาเผือก เป็นอีกบทหนึ่งของตำนานพระธาตุเชิงชุม ซึ่งใช้ตำนานกาเผือกกับอุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม เป็นแม่แบบในการศึกษาค้นคว้า โดยกล่าวถึงการเผือกที่ออกไปจากนั้นออกไปหาอาหาร เสร็จแล้วมีลมพัดมา ไข่จึงตกไปอยู่ในสถานที่ต่างๆ เรื่องราวมีความคล้ายกับตำนานกาเผือกของภาคต่างๆ จากนั้นจึงได้ย้ายไปที่ตำนานพระธาตุพนม กล่าวถึงพระยาสุวรรณภิงคารที่ทราบข่าวว่าพระมหากัสสปะจะนำพระอุรังคธาตุไปประดิษฐานที่ภูเก้าพร้าว ผ่านมาทางเมืองหนองหารหลวงจึงให้พระมเหสีก้อพระธาตุรอไว้ เป็นที่มาของการก้อพระธาตุแข่งกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย แต่พระอุรังคธาตุก็ได้ประดิษฐานไว้ที่เมืองหนองหารหลวง เนื่องจากพระพุทธรูปได้บอกให้พระมหากัสสปะนำไปไว้ที่ภูเก้าพร้าว

ตำนานพระธาตุเชิงชุมมีโครงสร้างมาจากตำนานแม่กาเผือก ต้นเค้าตำนานเรื่องนี้ น่าจะเป็นนิทานพื้นบ้านที่เล่าต่อๆ กันมา ไม่ปรากฏในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุที่นำเอานิทานเรื่องนี้มาเกี่ยวข้องกับพระธาตุเชิงชุมเพื่อต้องการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่องค์พระธาตุ จากนั้นเรื่องราวกล่าวต่อว่า เมื่อพระพุทธรูปเจ็ดตนจากหลวงพระบางเจ้าทั้ง 4 ได้มาประทับรอยพระบาทไว้ที่เกาะไก่อีตหนองหารหลวง และที่ขุมนุมรอยพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 4 ก็คือพระธาตุเชิงชุม โดยมีพระยาสุวรรณภิงคารและพระนางนารายณ์เจงเวงร่วมกับอำมาตย์และราษฎรทั้งหลายก่ออุบมุงครอบรอยพระบาทไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าที่ตรงนี้ได้มีรอยพระบาทของพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 4 จริงๆ คนที่มีบุญบารมีเท่านั้นจึงจะสามารถแลเห็นรอยพระพุทธรูปเท่านั้น

ตำนานแม่กาเผือก (ตำนานพระธาตุเชิงชุม) เรื่องนี้บ่อยคนที่จะรู้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเชิงชุม ตอนจบตำนานได้ขมวดเอาอุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม เข้ามาเป็นบทสรุปสุดท้าย เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับโบราณสถานแห่งนี้ เป็นสถานที่ที่ครั้งหนึ่งพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 4 พระองค์ได้เสด็จมาประทับรอยพระบาทส่วนรอยที่ 5 นั้นเป็นรอยของพระศรีอาริยมุตไตรยที่จะมาบังเกิดในโลกมนุษย์ในยุคต่อมา ซึ่งทำให้เห็นถึงความชอบธรรมในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์อย่างไร้รอยต่อนั่นเอง

ภาพที่ 2. พระธาตุเชิงชุมในอดีต
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

2.3 ตำนานพญานาคแห่งลุ่มน้ำหนองหารหลวง

จังหวัดสกลนครเป็นสถานที่ที่เชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของตำนานพญานาค ซึ่งรับรู้ได้จากตำนานและวรรณกรรมหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนาค นอกจากนี้ “แม่น้ำก่ำ” ที่มีต้นกำเนิดจาก “หนองหาร” หรือที่รับรู้ว่าเป็นร่องน้ำที่นาคได้ลากเอาพระยาสุรอุทกแห่งเมืองหนองหารหลวงไปยังแม่น้ำโขง “นาค” แห่งลุ่มน้ำหนองหารจึงเชื่อมโยงเข้ากับแม่น้ำโขง หลังจากนาคทำให้เมืองหนองหารล่มสลายแล้ว นาคบางตัวได้ใช้หนองหารเป็นที่อยู่อาศัย *อุรังคธาตุ* (ตำนานพระธาตุพนม) (กรมศิลปากร, 2483, น. 18-27) วรรณกรรมเรื่องสำคัญของชาวลุ่มน้ำโขงและชาวลุ่มหนองหาร ได้กล่าวถึงพญานาคเป็นผู้รักษาพระธาตุเชิงชุมว่า มีพญาสุวรรณนาคผู้มีเกล็ดเป็นทองคำเฝ้ารักษารอยพระพุทธรูปทั้ง 4 รอยที่อยู่ภายใต้องค์พระธาตุเชิงชุม นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงกำเนิดเมืองหนองหารหลวงและหนองหารน้อย

ตำนานนาคจึงเป็นอีกเรื่องเล่าหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเชิงชุม มีทั้งส่วนที่อยู่ใน *อุรังคธาตุ* ตำนาน *พระธาตุพนม* และ *พงศาวดารเมืองสกลนคร* ที่มีนาคเข้ามาเกี่ยวข้องกับเพื่อให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และความขลังของสถานที่ เรียกว่าพระธาตุเชิงชุมแห่งนี้มีประวัติเชื่อมโยงกับนาคเช่นเดียวกับองค์พระธาตุพนมอย่างแยกไม่ออก เพราะเป็นการใช้ตำนานร่วมกัน

2.4 ตำนานเมืองล่ม

ตำนานเมืองล่ม ได้บอกเล่าเรื่องราวของการล่มสลายของบ้านเมือง และความสัมพันธ์ของการตั้งบ้านเมืองกับองค์พระธาตุเชิงชุม เนื่องด้วยความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ขององค์พระธาตุทำให้บ้านเมืองรอดจากการล่มสลาย ตำนานเมืองล่มจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเสริมให้เห็นถึงความชอบธรรมในการสร้างสิ่งมหัศจรรย์ขององค์พระธาตุ

ภาพที่ 3. ชาวบ้านแห่ปราสาทผึ้งไปนมัสการพระธาตุเชิงชุม
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

พัฒนาการของการเลือกถิ่นที่อยู่ของกลุ่มคนไท-ไทยมักจะเลือกอยู่ริมหนองน้ำหรือบึงใหญ่ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโกดม (2540) กล่าวว่า ร่องรอยของชุมชนที่เป็นเมืองขนาดใหญ่มักจะเกิดตามหนอง อย่างเช่น ทะเลสาบคุนหมิง เป็นที่ตั้งของอาณาจักรเทียน ทะเลสาบต้าลี่ คือหนองแส ในมณฑลยูนนานทางตอนใต้ของจีน เป็นแหล่งอารยธรรมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุควัฒนธรรมสำริดและเหล็ก เรื่อยมาจนถึงหนองลุ่มในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย กว๊านพะเยาในเขตจังหวัดพะเยา หนองหาน จังหวัดอุดรธานี และหนองหารหลวง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

อนันต์ ลากุล (2560, น. 43-69) ศึกษาพบว่าตำนานเมืองลุ่มพบในภาคอีสานตอนบน โดยเฉพาะใน “แอ่งสกลนคร” ส่วนใหญ่สัมพันธ์กับน้ำและมีสาเหตุมาจากการกินสัตว์สี่เท้า เช่น เก้งเผือก ปลาไหลเผือก กระรอกเผือก ปลาดุกเผือก ปลาเผือก (ตะพานน้ำ) กลายเป็นบึงน้ำขนาดใหญ่ อนันต์ยังได้กล่าวถึงสาเหตุที่เมืองหนองหารหลวงลุ่มว่าเป็นเพราะชาวบ้านนำแก้งเผือก (ฟานต่อน) มาทำเป็นอาหาร

พงศาวดารเมืองสกลนครได้ให้รายละเอียดการล่มสลายของบ้านเมืองว่าประชาชนกินเนื้อฟานต่อน (แก้งเผือก) กล่าวคือ ฐานะมูลนาคนั้นเมื่อรบกับพระยาสุรอุทก เจ้าเมืองหนองหารหลวง ยังไม่แพ้ชนะกัน พระยาสุรอุทก พาไพร่พลกลับเข้าเมือง ส่วนฐานะมูลนาคนั้นยังไม่หายโกรธจึงยกพลติดตามเพื่อจะไปรบกับพระยาสุรอุทก และให้ไพร่พล นาคแปลงร่างเป็นฟานต่อน ชาวบ้านโหรีสามตันจึงไปฟ้องพระยาสุรอุทก พระยาสุรอุทกจึงให้นายพรานไปจับตัว ฟานต่อนที่เป็นบริวารฐานะมูลนาคนั้น แต่ฟานต่อนบริวารหนีหายไปเหลือแต่ฐานะมูลนาคนั้นเดียว นายพรานจึงยิงด้วย หนังสติ๊กอวัยวะสำคัญของฟานต่อนตาย นายพรานพร้อมด้วยไพร่พลจึงช่วยกันนำซากฟานต่อนเข้าไปในเมือง แต่ พระยานาคได้เนรมิตร่างฟานต่อนให้โตขึ้นเกินกำลังที่ชาวบ้านและนายพรานจะยกได้ จึงเข้าแร่เอาเนื้อฟานต่อนไป ฝายพระยาฐานะมูลนาคนั้นยังไม่หายโกรธจึงนำไพร่พลยกทัพมาลงน้ำหนองหารหลวง และขุดแผ่นดินให้เมืองลุ่มเป็นบึงน้ำ หนองหารหลวงจึงเกิดตอนต่าง ๆ ขึ้นมากมาย

หลังจากบ้านเมืองลุ่มสลายเพราะเหล่านาค พระยาสุวรรณภิงคารได้อพยพผู้คนมาไว้ที่ภูน้ำลอด (ซึ่งเป็น ที่ตั้งของพระธาตุเชิงชุม) เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารตั้งเมืองและได้สร้างอุบมุงครอบรอยพระพุทธรูปของ พระพุทธเจ้า 4 พระองค์ มีสุวรรณนาคและบริวารเป็นผู้ดูแล วิถีชีวิตนี้เป็นแบบเดียวกันกับพระธาตุพนม ดังนั้นจึง เชื่อได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาติได้ลงหลักที่พระธาตุเชิงชุมก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาครอบครอง ตำนานพญานาค ของพระธาตุเชิงชุมนั้นเชื่อมโยงกับองค์พระธาตุพนม นั่นคือ คลอง “น้ำกรรม” (แม่น้ำก่ำ) ซึ่งต่อมากลายเป็นคลอง น้ำก่ำ เกิดจากฐานะมูลนาคนั้นได้ลากเอาร่างของพระยาสุรอุทกเพื่อจะไปถวายเจ้าเมืองอินทปัฐ กลายเป็นคลองน้ำไหล ตกแม่น้ำโขงที่บริเวณบ้านน้ำก่ำ ใกล้กับองค์พระธาตุพนม แสดงให้เห็นว่าเส้นทางการเดินทางของพญานาคแห่ง ลุ่มน้ำหนองหารหลวงเกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงและองค์พระธาตุพนม จึงเชื่อได้ว่าตำนานพญานาคแห่งพระธาตุเชิงชุม มีส่วนสำคัญที่ทำให้องค์พระธาตุเชิงชุมโดดเด่นและศักดิ์สิทธิ์ด้วยฤทธิ์ของพญานาคซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ ครอบครองความเชื่อและความศรัทธาของกลุ่มคนในบริเวณวัฒนธรรมหนองหารหลวง

3. พระธาตุเชิงชุมในมิติทางประวัติศาสตร์

ความเป็นมาของวัดพระธาตุเชิงชุมเริ่มมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นหลักฐานที่ใช้อธิบายประวัติ ความเป็นมาของจังหวัดสกลนคร ถือได้ว่าเป็นยุคดลี่คลายประวัติความเป็นมาของจังหวัดในลุ่มน้ำหนองหาร

พระธาตุเชิงชุม พุทธศาสนสถานประจำจังหวัดสกลนคร ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของทะเลสาบหนองหาร มีเนื้อที่ประมาณ 18 ไร่ 1 งาน เดิมชื่อวัดธาตุศาราม ซึ่งเรียกกันสั้นๆ ว่า วัดธาตุ พ.ศ. 2496 เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร พ.ศ. 2506 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระอารามหลวงชั้นโท และต่อมา พ.ศ. 2515 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีอาณาเขตกว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร องค์พระธาตุเชิงชุมสูงประมาณ 30 เมตร ฐานกว้าง 10 เมตร สร้างแบบก่ออิฐถือปูน ลักษณะเป็นศิลปกรรมแบบล้านช้าง สร้างครอบปราสาทขอมที่อยู่ภายใน หน้าประตูทางเข้ามีจารึกอักษรขอม จำนวน 12 บรรทัด เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการอุทิศที่ดินให้กับศาสนสถาน เรื่องราวขององค์พระธาตุเชิงชุมในมิติทางประวัติศาสตร์ผู้วิจัยขอเริ่มต้นดังนี้

3.1 พระธาตุเชิงชุมยุคก่อนรัตนโกสินทร์

ยุคนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงรอยต่อระหว่างตำนานกับประวัติศาสตร์ มีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ทราบเรื่องราวของประวัติเมืองสกลนครและบริเวณใกล้เคียงที่เชื่อมโยงให้เห็นทุกมิติของเมืองลุ่มน้ำหนองหาร สุรัตน์ วรารัตน์ (2537, น. 75-83) กล่าวถึงยุคนี้เป็นช่วงที่รับเอาวัฒนธรรมแบบทวารวดี ซึ่งดูได้จากกลุ่มใบเสมาบ้านท่าวัดและใบเสมาที่วัดพระธาตุเชิงชุม นอกจากนี้ในอาณาจักรล้านช้างสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2093-2114) ได้โปรดให้สร้างเรือนธาตุซึ่งเป็นศิลปะแบบล้านช้างครอบพระธาตุองค์เก่าซึ่งเป็นศิลปะแบบขอม ซึ่งก่อนนั้นศูนย์กลางเมืองหนองหารหลวงจะอยู่ที่ใดไม่ปรากฏหลักฐาน แต่เข้าใจว่าเมื่อเมืองลุ่มจากการกระทำของนาค ศูนย์กลางได้ย้ายมาอยู่ที่ภูน้ำลอดเชิงชุมอันเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุเชิงชุม ต่อจากนั้นเรื่องราวก็ขาดหายไปและมาเริ่มต้นอีกครั้งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีอำนาจเหนืออาณาจักรล้านช้าง

3.2 พระธาตุเชิงชุมในยุคสมัยการครอบครองของกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่ออาณาจักรล้านช้างแตกออกเป็น 3 ฝ่าย สยามได้ส่งกำลังเข้ายึดครองและได้ครอบครองอยู่ประมาณ 114 ปี เมืองหนองหารหลวงก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์และบ่าวไพร่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านธาตุเชิงชุมและให้รักษาพระธาตุเชิงชุมด้วย ต่อมาได้ตั้งพระยาบ้านเว่อเป็นพระธานี ตำแหน่งเจ้าเมืองสกลทวาปีและยังได้เชิญพระครูหลักคำมาที่นี้ ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุเชิงชุม (สุรัตน์ วรารัตน์, 2537, น. 86-88) เมื่อเจ้าอนุวงศ์ก่อการคึกกบฏ สยามจึงได้ส่งกองกำลังมาปราบและได้ทราบข่าวทางฝ่ายเมืองสกลทวาปีไม่ได้ตระเตรียมพลในการสู้รบ จึงได้นำพระธานีเจ้าเมืองไปประหาร และอพยพผู้คนไปอยู่ที่เมืองกระบิลคาม เมืองสกลทวาปีจึงร้างเหลือแต่เพียงศรีครุฑเป็นหัวหน้าข้าโอกาสชาวบ้านจำนวน 10 หมู่บ้าน อยู่รักษาองค์พระธาตุเชิงชุม

ในสมัยรัชกาลที่ 3 อุปฮาดตีเจ้า (คำสาย) ราชวงศ์คำ ท้าวจูลนี้ แห่งเมืองมหาชัยกองแก้วอพยพครอบครัวบ่าวไพร่มาพึ่งบรมโพธิสมภาร ได้มาตั้งเมืองอยู่ที่เมืองสกลทวาปีและได้ข้ามแม่น้ำโขงไปเกลี้ยกล่อมชาวเมืองกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ให้มาตั้งหลักแหล่งที่เมืองสกลทวาปีเป็นอันมาก ต่อมาคนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงต่างก็อพยพเข้ามาเรื่อยๆ เมื่อเจ้าอนุวงศ์ถูกทางสยามปราบ จึงสิ้นสุดยุคอาณาจักรล้านช้าง ลาวทั้งหมดจึงอยู่ภายใต้การปกครองของสยามเรื่อยมา (รองอำมาตย์โท พระบริบาลศุภกิจ, 2558, น. 40-44)

ความรู้เรื่องของพระธาตุเชิงชุมอยู่ในยุคของพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) เนื่องจากในยุคนั้น พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทต่อชาวเมืองสกลนครเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากพระธาตุเชิงชุมได้ถูกสถาปนาให้เป็นศาสนสถานประจำเมืองสกลนคร เป็นสถานที่ในการถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาของเหล่าข้าราชการและชนชั้นปกครอง นอกจากนี้ วัดพระธาตุเชิงชุมได้ถูกกำหนดให้เป็นสถานที่จัดงานประเพณีทั้งพิธีราษฎร์และพิธีหลวง

3.3 พระธาตุเชิงชุมในยุคปัจจุบัน

เมื่อวัดพระธาตุเชิงชุมผ่านอุปสรรคทั้งหลายมาได้ จึงนับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองสกลนคร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงแปรพระราชฐานมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้เสด็จ มาสักการบูชาองค์พระธาตุเชิงชุมด้วย และพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงมาสักการบูชาองค์พระธาตุเชิงชุมในขณะที่พระองค์ยังทรงผนวชเช่นกัน

วัดพระธาตุเชิงชุมได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วอย่างน้อย 7 ครั้ง ภายในวัดพระธาตุเชิงชุมมีพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถที่ถือว่ามีความเก่าแก่และมีความศักดิ์สิทธิ์ นั่นคือ หลวงพ่อพระองค์แสน ซึ่งผ่านการบูรณะมาหลายครั้งเช่นกัน (วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร, 2557, น. 57-64) พิธีบูชาพระธาตุเชิงชุม หรือการบูชาพระธาตุประจำปีและงานออกพรรษาถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมสำคัญของชาวสกลนครมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตพระธาตุเชิงชุมยังเป็นเทวสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ฮินดู จากหลักฐานพระธาตุนารายณ์เจงเวงที่สร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างแบบศิลปะขอม ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16-ต้นพุทธศตวรรษที่ 17 ในประเทศกัมพูชา (สำนักศิลปากรที่ 10 ร้อยเอ็ด, 2555, น. 107) มีรูปเคารพที่เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ คือพระศิวะกำลังร่ายรำ (ศิวนาฏราช) โดยมีพระแม่อุมา ชายา และนางกาไรกาลัมเมยาร์ร่วมด้วย มีพระวิษณุตีกลอง พระพรหมตีฉิ่ง พร้อมด้วยพระคเณศ เช่นเดียวกับพระธาตุชุม ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยที่ใกล้เคียงกัน

4. พระธาตุเชิงชุม: อิทธิพลและบทบาทต่อชาวสกลนคร

พระธาตุเชิงชุมเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นในสมัยพระยาสุวรรณภิงคารแห่งเมืองหนองหารหลวง ช่วงแรกสร้างเป็นอุบมุงครอบรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคมโน พระกัสสป และพระสมณโคตม ที่บริเวณภูน้ำลอดเชิงชุม หลักฐานการสร้างรับรู้จากตำนาน เรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาแบบมุขปาฐะ ต่อมาจึงบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในวรรณกรรมเรื่อง *อรัญคชาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)* ซึ่งเป็นวรรณกรรมของกลุ่มอาณาจักรล้านช้าง อย่างไรก็ตามเมื่อไม่ทราบความเป็นมาของการสร้างพระธาตุเชิงชุมอย่างชัดเจน ทำให้องค์พระธาตุเชิงชุมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีบทบาทต่อชาวสกลนครและบริเวณใกล้เคียงที่มากرابไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในองค์พระธาตุเชิงชุมอยู่เสมอ

4.1 พระธาตุเชิงชุมกับบทบาทการถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นท้องถิ่น

เรื่องเล่าและตำนานที่อธิบายประวัติของพระธาตุเชิงชุมเกี่ยวข้องกับประวัติเมืองสกลนครสืบค้นได้ทั้งสิ้น ประมาณ 5-6 เรื่อง ที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเชิงชุมคือ เรื่องราวการอธิบายความเป็นมาของกลุ่มคน พระยาสุวรรณภิงคารและพระนางนารายณ์เจงเวงเป็นกลุ่มขอม (ผู้วิจัยเรียกคนที่อยู่บริเวณหนองหารหลวงว่า “ขอม” เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีความเป็นมาและวัฒนธรรมที่สืบค้นได้) ที่อาศัยอยู่บริเวณภูน้ำลอด อันเป็นที่ตั้งพระธาตุเชิงชุมที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหนองหารหลวง มืองค์พระธาตุเชิงชุมเป็นศูนย์กลางจิตใจ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่รอบๆ องค์พระธาตุจึงสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มขอมและนาค โดยเฉพาะนาคเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ นาคที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเชิงชุมคือ “สุวรรณนาค” ผู้ที่รักษาภูน้ำลอด จากหลักฐานของ *อรรถศาสตร์ (ตำนานพระธาตุพนม)* กล่าวว่า

ในขณะนั้นมีพระยานาคตนหนึ่งชื่อว่า สุวรรณนาค เป็นนาคที่อยู่ในศีลธรรมมีเมตตาปราณี ซึ่งต่างจากนาคตัวอื่น มีเกล็ดเป็นทองคำ ถือเอาภิงคารทองคำบรรจุน้ำหอมทิพย์ผุดขึ้นมาจากพื้นดิน แล้วประกอบพิธีราชาภิเษกให้เจ้าสุวรรณภิงคารเป็นผู้ครองเมืองหนองหารหลวงจากนั้นเป็นต้นมา

นอกจากสุวรรณนาคจะเป็นผู้ทำพิธีอภิเษกให้พระยาสุวรรณภิงคารเป็นผู้ปกครองเมืองหนองหารหลวงแล้ว ยังเป็นผู้ดูแลรักษาองค์พระธาตุเชิงชุมซึ่งอาศัยอยู่ใต้ภูน้ำลอด ครั้นเมื่อพระพุทธรเจ้าสมณโคดมเสด็จมาประทับรอยพระบาท สุวรรณนาคจึงนำแผ่นหินที่เคยบรรจุรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธรเจ้าทั้ง 3 พระองค์ขึ้นมารองรับรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธรเจ้าสมณโคดม

พระพุทธรองค์ทรงส่องด้วยทิพจักขุญาณก็ทรงเห็นว่า พระองค์จะเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว จึงได้นำพระอรหันต์ 1,500 รูป เสด็จมาสู่ภูน้ำลอดเชิงชุม เพื่อประทับรอยพระบาท ขณะนั้นสุวรรณนาคผู้รักษารอยแผ่นหินซึ่งพระพุทธรเจ้าทั้ง 3 พระองค์ได้ประทับไว้ ได้ลอยขึ้นมารองรับพระบาทของพระพุทธรเจ้า พระองค์ทรงเหยียบส้นพระบาทประทับลงไป (เดิม วิภาคย์พจนกิจ, 2559, น. 244)

เมื่อพระพุทธรเจ้าสมณโคดมประทับรอยพระบาทลงบนแผ่นศิลาเป็นรอยที่ 4 เสร็จแล้ว พระยาสุวรรณภิงคารทรงเลื่อมใสจึงได้ตั้งสัตย์อธิษฐานว่าขอถอดกระโجمหัวทองคำออกมาบูชารอยพระพุทธรบาท

พระยาสุวรรณภิงคารทรงมีพระทัยเลื่อมใสในพระพุทธรบาท ทรงถอดมงกุฎกษัตริย์ซึ่งมีน้ำหนักค่ามณีแสนตำลึงสวมลงในรอยพระพุทธรบาท เพื่อเป็นเครื่องบูชา จากนั้นหินที่บรรจุรอยพระพุทธรบาทก็จมลงใต้พื้นที่ภูน้ำลอดเชิงชุม (กรมศิลปากร, 2483, น. 26)

เรื่องราวของการอธิบายพื้นที่และกลุ่มคนที่อยู่ในบริเวณหนองหารหลวง โดยเฉพาะกลุ่ม “นาค” ที่กล่าวถึงในตำนานพระธาตุเชิงชุมเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองที่รบกับกลุ่มผู้ปกครองบ้านเมืองและพ่ายแพ้ในที่สุด ต่อมากลุ่มผู้ปกครองได้นำเอาพุทธรศาสนาเข้ามาแทนที่อำนาจเหนือธรรมชาติอันเป็นกุศโลบายในการควบคุมกลุ่มนาค โดยใช้พระธาตุเชิงชุมเข้ามาเป็นศูนย์กลางของศาสนาเป็นตัวแทนของพระพุทธรเจ้าจากรอยพระพุทธรบาทที่พระพุทธรเจ้าทั้ง 4 พระองค์ได้มาชุมนุมกันไว้ จนกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง พุทธรศาสนาจึงเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของชาวเมืองหนองหารหลวงเรื่อยมา

4.2 พระธาตุเชิงชุมกับบทบาทการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

อัตลักษณ์เป็นลักษณะเฉพาะตนเองที่ทำให้เป็นที่จดจำ ข้อมูลทางคติชนวิทยาบอกว่าอัตลักษณ์เป็นเครื่องบ่งบอกถึงสัญลักษณ์และเอกลักษณ์ของท้องถิ่น พระธาตุเชิงชุมเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมในอดีต ในอดีตนั้นตำนานได้สร้างองค์พระธาตุเชิงชุมให้เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ที่ได้เดินทางมาชุมนุมมรณายพระบาทไว้ ทำให้ตำนานเกิดความศรัทธา หักฐานจารึกที่รอบประตูทางทิศตะวันออกองค์พระธาตุเชิงชุมเป็นหลักฐานชั้นต้นที่มีเนื้อหากล่าวถึงการแบ่งเขตหมู่บ้านกับเทวสถานและการอุทิศเข้าโอกาสเพื่อซ่อมแซมพระธาตุ ดูแลพระภายในวัด ส่วนความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พระธาตุเชิงชุมได้ช่วยอธิบายความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ ที่เชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พระธาตุเชิงชุมได้ช่วยอธิบายความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ ที่เชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พระธาตุเชิงชุมได้ช่วยอธิบายความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ ที่เชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น พระธาตุเชิงชุมได้ช่วยอธิบายความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ ที่เชื่อมโยงและเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

4.3 พระธาตุเชิงชุมกับการจัดระเบียบสังคม

กล่าวได้ว่าองค์พระธาตุเชิงชุมเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของคนสกลนครตั้งแต่สมัยที่เป็นเมืองหนองหารหลวง จนเปลี่ยนมาเป็นเมืองสกลทวาปี และเมืองสกลนครในที่สุด พัฒนาการขององค์พระธาตุนั้นเกี่ยวข้องกับคน ทั้งที่เป็นชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกปกครอง ในอดีตเชื่อว่าพระธาตุเชิงชุมเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคนในดินแดนแถบนี้ เมื่อครั้งที่เมืองสกลนครเกิดภัยแล้งต่อกัน 7 ปี ชาวเขมรซึ่งเป็นกลุ่มคนที่รักษาพระธาตุเชิงชุมได้อพยพหนีกลับเมืองเขมร ทำให้บ้านธาตุเชิงชุมกลายเป็นเมืองร้างหลายปี ต่อมาในยุครัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ตั้งพระธานีเป็นเจ้าเมือง เมื่อเกิดศึกกับเจ้าอนุวงศ์ พระธานีไม่ได้เตรียมเสบียงอาหารและดินปืนไว้ ทางกรุงรัตนโกสินทร์คิดว่าพระธานีเอาใจออกห่างไปช่วยเจ้าอนุวงศ์ จึงให้เอาตัวไปประหารเสียและกวาดต้อนผู้คนลงไปอยู่ที่เมืองกระบิลคาม (เกรียงไกร ปริญาพล, 2558, น. 35-36) จากนั้นทางการจึงได้จัดระเบียบในการดูแลพระธาตุเชิงชุมใหม่ โดยหัวหน้าผู้ดูแลพระธาตุเชิงชุมมีชื่อว่า เพี้ยศรีธรรม เป็นหัวหน้าเข้าโอกาส มีหมู่บ้านใกล้เคียงประมาณ 10 หมู่บ้าน (รองอำมาตย์โท พระบริบาลศุภกิจ, 2558, น. 36) แต่ในตำนานเมืองสกลนคร ที่เขียนโดยขุนศรีนครานุรักษ์ (2467, น. 21) ดำรงตำแหน่งนายอำเภอธาตุเชิงชุมในขณะนั้นกล่าวว่ามี 6 หมู่บ้าน เปลี่ยนกันเข้าเวรมารักษาคู่พระธาตุเชิงชุม ซึ่งในขณะนั้นผู้รักษาพระธาตุเรียกว่า “ข้าพระธาตุ” หรือ “ข้าโอกาส” การจัดระเบียบคนเพื่อดูแลพระธาตุเชิงชุมจึงสืบทอดจากนั้นเป็นต้นมา เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในสังคมชาวอีสานล้านช้างเช่นเดียวกับองค์พระธาตุนมที่มีข้าโอกาสคอยรักษาพระธาตุและคอยดูแลความสะอาดให้กับพระภิกษุภายในวัด โดยชายฉกรรจ์ที่ดูแลพระธาตุไม่ต้องเสียภาษีให้กับสยาม การจัดคนเข้าดูแลพระธาตุเชิงชุมในขณะนั้นถือได้ว่าเป็นการจัดระเบียบสังคมของฝ่ายรัฐ ในสมัยนั้นต้องการให้คนเข้าซ่อมแซมพระธาตุ เป็นการจัดการจากฝ่ายรัฐที่ส่งลงมา ดังนั้นกลุ่มคนจึงต้องทำตาม

ปัจจุบัน คำว่า “ข้าโอกาส” น่าจะเป็นคำที่มีความหมายในทางลบ จึงมีคำศัพท์ใหม่ว่า “ลูกพระธาตุ” ขึ้นมาใช้แทน เห็นได้จากงานนมัสการพระธาตุเชิงชุมประจำปีจะมีลูกพระธาตุจากทั่วทุกสารทิศเดินทางมานมัสการองค์พระธาตุเชิงชุม นอกจากนี้กิจการต่างๆ ภายในวัดพระธาตุเชิงชุมจะมีกลุ่มมคณายกของวัดที่ดูแลองค์พระธาตุ

ร่วมกับพระภิกษุสามเณรภายในวัด เมื่อวัดพระธาตุเชิงชุมถูกสถาปนาเป็นวัดประจำจังหวัดสกลนคร ทุกคนจึงถือว่าเป็น “ลูกพระธาตุ” ด้วย

สรุปได้ว่า ประวัติความเป็นมาขององค์พระธาตุเชิงชุมเชื่อมโยงจากตำนาน เรื่องเล่าที่ได้ถูกถ่ายทอดต่อกันมา ศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้มีเรื่องราวที่น่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบอกกล่าวให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้รับรู้ เพื่อให้องค์พระธาตุดำรงอยู่ตลอดไป นอกจากนี้ พระธาตุเชิงชุมยังมีบทบาทต่อชาวสกลนครและจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย

5. บทสรุปและอภิปรายผล

ผู้วิจัยค้นพบว่าพระธาตุเชิงชุมมีความสำคัญและบทบาทอย่างหลากหลายต่อชาวลุ่มน้ำหนองหาร ดังนี้

5.1 พระธาตุเชิงชุม: รากเหง้าของเผ่าพันธุ์ในจังหวัดสกลนคร

สกลนครเป็นจังหวัดที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน และเป็นศูนย์กลางที่ตั้งของจังหวัดใน “แอ่งสกลนคร” ประวัติความเป็นมานอกจากจะได้รับรู้จากเรื่องเล่าหรือนิทาน ตำนานแล้ว ยังถูกบันทึกผ่านลายลักษณ์อักษรจนกลายมาเป็นพงศาวดารเมืองสกลนครที่รวบรวมความเป็นมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้พื้นที่บริเวณนี้ยังถูกเรียกว่า เป็นกลุ่มวัฒนธรรมหนองหาร ซึ่งมีการประกอบสร้างจากสิ่งต่างๆ ขึ้นมาให้กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” คือ กลุ่มคนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลอมรวมกันอยู่ในบริเวณวัฒนธรรมหนองหารแห่งนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ที่รวมตัวจากอดีตจนถึงปัจจุบันของสกลนครแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มชาติพันธุ์คือ กลุ่มที่ใช้ภาษาไทย-กะได และกลุ่มที่ใช้ภาษามอญ-เขมรในวิถีชีวิตประจำวัน

พงศาวดารเมืองแกลง เป็นเรื่องเล่าหรือตำนานของกลุ่มชนชาติไทในเวียดนาม กล่าวถึงความเป็นมาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ว่ามีกำเนิดร่วมกัน จึงเป็นกลุ่มเครือญาติใกล้ชิดกันเช่นเดียวกับพงศาวดารล้านช้าง ซึ่งเป็นตำนานของคนลาวล้านช้าง กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเครือญาติเดียวกัน โดยกล่าวถึงคนและแกลง (เทวดาผู้เป็นใหญ่) ที่ไปมาหาสู่กันได้

พงศาวดารทั้ง 2 เรื่องล้วนกล่าวถึงกลุ่มคนที่ออกจากน้ำเต้า เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเครือญาติเดียวกัน ล้วนมีกำเนิดมาจากน้ำเต้าที่เกิดจากรูจุมูกของควายที่ตาย สำนึกความเป็นพี่น้องท้องเดียวกันจึงมีมาแต่ครั้งอดีต จึงไม่แปลกว่าต่อมาในยุคที่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรทำให้เห็นที่มาที่ไปของคน โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสกลนคร ในยุคประวัติศาสตร์ก็ได้กล่าวถึงกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณนี้

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อพยพเข้ามายังดินแดนภาคอีสานของประเทศไทยล้วนอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทั้งสิ้น บางกลุ่มเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเวียดนามแถบเมืองเตียนเบียนฟู เมืองไลเจา เมืองม่วย เมืองโมะ เมืองลา ที่อยู่ในดินแดนสิบสองจุไทย ซึ่งบริเวณนี้เคยเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้อาณาจักรสยาม ก่อนที่ฝรั่งเศสจะเข้ามา ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรีโดยการนำของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้นำกำลังมาปราบเมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบาง ดังนั้นสิบสองจุไทยจึงตกเป็นเมืองขึ้นของสยามด้วย จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 22 เมื่อสยามได้ปราบฮ่อสำเร็จ ฝรั่งเศสอ้างว่าดินแดนสิบสองจุไทยเป็นของแผ่นดินญวน จึงให้ไทยถอน

กำลังออกมา ฝรั่งเศสจึงเข้ายึดสิบสองจุไทตั้งแต่นั้นมา กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บริเวณสิบสองจุไทบางกลุ่มกลัวอิทธิพลของกลุ่มฮ่อจึงอพยพเข้ามาอยู่ในดินแดนลาว

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงชนะศึกเจ้าอนุวงศ์ ทำให้เจ้าอนุวงศ์ต้องหนีไปพึ่งญวน แต่ต่อมาก็ถูกทางการไทยจับสำเร็จโทษ ในครั้งนั้นจึงทรงให้อำมาตย์และทหารนำกองทัพเข้าไปเกลี้ยกล่อมกลุ่มชาติพันธุ์ที่หนีสงครามไปหลบซ่อนอยู่ในป่าและบนเขาเข้ามายังดินแดนภาคอีสานของไทยเพื่อไม่ให้คนกลุ่มนี้เป็นกำลังให้ข้าศึก ดังนั้นการอพยพของคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จึงเป็นการเคลื่อนย้ายคนครั้งใหญ่ที่สุดไม่ว่าจะเป็นกลุ่มโซ่ กะเลิง ญ้อ โย้ย ญวน ผู้ไท ไทยลาว

5.2 พระธาตุเชิงชุม: รากเหง้าของความศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวคนสกลนครจากอดีตสู่ปัจจุบัน

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือมาช้านานแล้ว แต่ละท่องถิ่นล้วนสร้างสิ่งเคารพบูชาขึ้นเพื่อให้คนส่วนใหญ่ได้สักการบูชา พระธาตุเชิงชุมเป็นศาสนสถานที่ตั้งโดดเด่นอยู่ท่ามกลางความศิวิไลซ์ในโลกปัจจุบัน ในอดีตสถานที่แห่งนี้ได้รับการยอมรับจากคนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ว่าคือพระพุทธรูปที่ทุกคนจะต้องกราบไหว้ ความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุ กล่าวว่าพระยาสุวรรณภิงคารแห่งเมืองหนองหารหลวง เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธรูป จะทรงตัดพระเศียรของพระองค์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา แต่พระนางนารายณ์เจงเวง มเหสีได้ตรัสห้ามไว้ จึงหันมาสร้างพุทธศาสนสถานและให้ชื่อว่า “พระธาตุเชิงชุม”

เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารได้สัตรีตนปัญหาตั้งนั้น ก็ทรงพระโสมนัสซาบซึ่งในพระชั้นธสันดานยิ่งนัก และมีพระทัยจะปรารถนาตัดพระเศียรของพระองค์บูชาพระพุทธรูป ทนไฉนพระนางเทวีจึงทูลห้ามไว้ว่า เมื่อมหाराชามีพระชนม์อยู่ จักได้สร้างพระราชกุศลเพิ่มเติมต่อไป ไม่ควรที่พระองค์จะมากกระทำเช่นนี้ เมื่อพระยาได้สติและได้ทรงสดับถ้อยคำนั้น จึงได้ถอดเอามงกุฎออกบูชาพระบาทของพระพุทธรูป (กรมศิลปากร, 2483, น. 23)

ในยุคประวัติศาสตร์ที่เรื่องราวมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร พบว่าพระธาตุเชิงชุมสร้างเลียนแบบปราสาทขอม เพราะจากหลักฐานจารึกที่กรอบประตูทางเข้าพระธาตุ จำนวน 12 บรรทัด จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาขอม กล่าวว่า

แรม 8 ค่ำ เดือน 7 ชยานักษัตร วันอังคาร พวกเราได้รวมกันขึ้นแจงแก่โฆลญพลผู้เป็นหัวหน้าแห่งหมู่บ้านพระนุรพิเนา (เนินมตุ้ม) ตามคำแนะนำของกำเสดงว่า ที่ดินชระเลงซึ่งอยู่ภายในหลักเขตนั้น ให้พวกเรามอบให้กับหัวหน้า ที่ดินซึ่งอยู่ภายในหลักเขตให้ขึ้นอยู่กับโฆลญพลผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านชระเลง ส่วนที่ดินซึ่งอยู่นอกหลักเขตให้ขึ้นอยู่กับโฆลญพลผู้เป็นหัวหน้าแห่งพระนุรพิเนา มัทยนักษัตร วันอาทิตย์ โฆลญพลแห่งชระเล ถวายทาส 4 คน แต่ทเวสถาน ถวายวัว 6 ตัว ข้าวเปลือก และนาสงกรานต์ไว้ตลอดไป โฆลญพล (อ่านโดยอำไพ คำโท อ้างถึงใน สุรัตน์วารศรีรัตน์, 2537, น. 93)

พัฒนาการขององค์พระธาตุเชิงชุมซึ่งเปรียบได้กับตัวแทนของพระพุทธรูปและพระพุทธรูปศาสนาแล้วเลยเข้าสู่ยุคทวารวดีซึ่งมีใบเสมาเป็นหลักฐาน อาศัยหลักฐานใกล้เคียงเช่นเดียวกันจากจารึกบ้านท่าวัด วัดกลาง เชียงใหม่ กล่าวถึงการปักปันเขตแดนระหว่างคามเขต (เขตที่เป็นที่อยู่ของบ้านและเมือง) และเขตวิสูงคามสีมา (เขตของสงฆ์ โดยใช้ใบเสมากำหนดให้เป็นเขตพัทธสีมา) เขตของวัดพระธาตุเชิงชุมมีการปักปันระหว่างคามเขต

กับเทวสถานอย่างชัดเจน ซึ่งมีเนื้อความคล้ายกับจารึกบ้านท่าวัด ตำบลตงชน อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ซึ่งรัชช ปุณโณทก (2530, น. 165) ได้อ่านและบอกว่า เป็นเรื่องราวของเขตปลอดอาญาแผ่นดิน กล่าวคือวัดเป็นสถานที่ให้อภัยแก่ผู้กระทำความผิดที่ก้าวเท้าหนึ่งเข้ามาในเขตวัดแล้วให้อภัยแก่คนผู้นั้น ซึ่งจารึกวัดมุจลินทอารามกล่าวไว้ชัดเจนเช่นเดียวกับจารึกบ้านท่าวัดถึงการประกาศเขตปลอดอาญาแผ่นดินว่า

ให้อภัยชีวิตแก่สัตว์ อันมีในน้ำใน (ดิน). ชาร์ุด. เขตแดนไร่นายานน้ำวังผาทั้งป่าอารามิก
ทั้งปวงฝูงนี้.(ชาร์ุด).แต่สมเด็จพระโพธิสาลราชเจ้าเป็นเค้าสืบต่อมาเท่าสมเด็จพระมหาธรรมมิกราชา
วรวงศาธิราชเจ้า

จารึกที่กรอบประตูวัดพระธาตุเชิงชุมเขียนขึ้นโดยกลุ่มขอม มีเนื้อหาตอนต้นกล่าวถึงการปักปันเขตแดนระหว่างเขตคามวาสีกับเขตเทวสถาน ส่วนตอนท้ายเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอุทิศคน (ข้าโอกาสหรือข้าพระโยมสงฆ์) สัตว์เลี้ยง ที่นา ข้าวเปลือก ไว้ให้กับหัวหน้า เพื่อทำมาหากินต่อไป สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีคิดของคนสมัยนั้นในการดูแลเทวสถาน ในความคิดของกลุ่มวัฒนธรรมขอมและวัฒนธรรมไทย-ลาว ยึดถือเอาความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวซึ่งก็คือรากเหง้าของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำหนองหารหลวง

5.3 พระธาตุเชิงชุม: เสาหลักของชาวสกลนคร

การปกครองของอาณาจักรล้านช้างเป็นการปกครองระบบ “อาญาสี่” มีเจ้าเมือง อุปฮาด ราชบุตร และราชวงศ์ เมื่ออาณาจักรล้านช้างตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกรุงรัตนโกสินทร์ การปกครองบ้านเมืองในลักษณะนี้ก็ได้รับเปลี่ยนแปลงไป มีการปกครองเป็นมณฑลต่างๆ เรื่อยมาจนถึงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อต้องการให้บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นและทัดเทียมกับประเทศทางซีกโลกตะวันตก จึงได้นำการปกครองแบบตะวันตกเข้ามาใช้ หัวหน้าของจังหวัดจึงกลายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะประจำจังหวัดต่างๆ

กษัตริย์จึงต้องส่งผู้ปกครองที่คอยดูแลต่างพระเนตรพระกรรณมาคอยปกครองตามหัวเมืองต่างๆ เจ้าเมืองสกลนครในยุคนั้นคือพระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) เมื่อมีคณะกรรมการประจำจังหวัด กลุ่มคนต่างๆ ได้รับเลือกให้เป็นตัวแทนเข้ามาบริหารเมือง เมื่อกลุ่มคนเข้ามาอยู่รวมกันแล้ว ก็จะมีพิธีสาบานตนเพื่อเข้ารับราชการปกป้องบ้านเมือง จังหวัดสกลนครจึงเริ่มจัดพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา ดังที่สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ (2537, น. 90-91) กล่าวว่า

นอกจากมีหน้าที่ในการบำรุงพุทธศาสนาแล้ว เจ้าเมืองมีหน้าที่จัดพิธีพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจา สำหรับข้าราชการระดับสูง กรมการเมืองทุกคนต้องไปถวายบังคมกระทำสัตยาคัญปีละ 2 ครั้ง จังหวัดสกลนคร พระยาประจันตประเทศธานีกำหนดจัดขึ้นในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 5 และวันแรม 13 ค่ำ เดือน 11 วันแรกเป็นการแห่พระบรมสาทิสลักษณ์พระเจ้าอยู่หัวจากศาลากลางจังหวัดไปยังอุโบสถวัดพระธาตุเชิงชุมเพื่อกระทำพิธี และวันที่ 2 เป็นวันพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจากระทำที่อุโบสถวัดพระธาตุเชิงชุม

ในเวลาต่อมาวัดพระธาตุเชิงชุมได้ถูกกำหนดให้เป็นสถานที่กระทำสัตย์ปฏิญาณของข้าราชการระดับสูง นอกจากนี้สิ่งสำคัญในพิธีนี้คือ น้ำที่ใช้ในพิธี เป็นน้ำจาก “ภูน้ำลอดเชิงชุม” ซึ่งเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาของชาวสกลนครเข้าใจว่าดำเนินการเรื่อยมา โดยใช้วัดพระธาตุเชิงชุมเป็นศูนย์กลาง แต่จากนั้นหลักฐานขาดช่วงไป

นอกจากนี้ ใน พ.ศ. 2562 อันเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ขึ้นครองราชย์ “น้ำที่ภูน้ำลอดเชิงชุม” เป็นสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทุกจังหวัดในประเทศไทยที่มีแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ต่างก็ถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมนี้ จังหวัดสกลนครได้นำเอาน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่มีมาแต่โบราณและได้ใช้ในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สังฆา คือน้ำจาก “ภูน้ำลอด” ที่วัดพระธาตุเชิงชุมเข้าร่วมในพิธีมหามงคลครั้งนี้ด้วย

สรุปว่า วัดพระธาตุเชิงชุมคือเสาหลักของชาวสกลนคร ทุกคนให้ความเคารพและมีความเชื่อว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ภายในองค์พระธาตุซึ่งจะดลบันดาลให้ชีวิตของชาวสกลนครดำเนินไปด้วยดี ปราศจากภัยอันตราย มีแต่ความเจริญรุ่งเรืองสมกับคำที่ว่า “พระธาตุเชิงชุมคู่บ้าน เสาหลักของชาวจังหวัดสกลนคร”

5.4 พระธาตุเชิงชุม: ผู้นำแห่งจิตวิญญาณทางพุทธศาสนา

คำว่า “จิตวิญญาณ” ทั่วไปในสังคมไทย หมายถึงสิ่งอะไรก็ตามที่มีคุณค่าสูงทางจิตใจ คำว่า “วิญญาณ” ในทางพุทธศาสนา หมายถึง การรู้เวลามีผัสสะ โดยมีอายตนะทั้ง 6 เป็นเครื่องรับ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ

การรับรู้เรื่องราวของผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมจะรับรู้ว่าเป็นตัวบุคคลที่เป็นผู้นำด้านจิตใจ ทำให้คนเห็นหรือคล้อยตาม ซึ่งจะพบได้ในทางพุทธศาสนา ในส่วนที่เป็นวัตถุอย่างอื่นไม่ปรากฏ แต่องค์พระธาตุเชิงชุมนั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ คงปฏิเสธไม่ได้ว่าพระธาตุเชิงชุมเป็นที่พึ่งทางใจให้กับประชาชน โดยทั่วไปที่คับข้องใจ ที่มาจากทุกสารทิศเพื่อมากราบไหว้ขอพรให้ตนเองและครอบครัวประสบแต่ความสุข นอกจากนี้ภายในวัดพระธาตุเชิงชุมยังจัดทำน้ำพระพุทธรณ์เพื่อเสริมสิริมงคลให้กับผู้ที่มาขอพร

เมื่อถึงวันพระหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา ประชาชนชาวจังหวัดสกลนครจะมาร่วมกันสวดมนต์ หรือแม้แต่ในเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง วัดพระธาตุเชิงชุมก็จะเป็นผู้นำในการจัดสวดมนต์ และมีวัดต่างๆ ทำตาม นอกจากนี้การสร้างกำลังใจให้กับบุคคลเหล่านี้ในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นอานิสงส์สูงสุดที่จะทำให้บุคคลหลุดพ้นจากกิเลสที่ครอบงำจิตใจ ผู้นำทางจิตวิญญาณจึงเป็นผู้มีพลังอำนาจอยู่ในใจ ได้รับความไว้วางใจ ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกที่องค์พระธาตุเชิงชุมจะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2483). *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*. พระนคร: ไทยเชชม.
- เกียรียงไกร ปริญญาพล. (2558). *พงศาวดารเมืองสกลนคร (ถอดความจากฉบับเดิม)*. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์.
- ขุนถิระมัยสิทธิการ. (2509). *ตำนานพระธาตุเชิงชุมและพงศาวดารอีสานฉบับของพระยาขัติยวงษา*. พระนคร: กรมการปกครอง.
- ขุนศรีนครานุรักษ์. (2467). *ตำนานเมืองสกลนคร*. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ.
- คณะกรรมการเมืองสกลนคร. (2531). *ประวัติศาสตร์เมืองสกลนคร*. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์.
- ดวงหทัย ลือดัง. (2554). *การสืบทอดประเพณีเทศน์กัณฑ์ในชุมชนไทยยวน อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสระบุรี* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2559). *ประวัติศาสตร์อีสาน (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัชช ปุณโณทก. (2530). *ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว*. กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ.

- รองอำมาตย์โท พระบริบาลศุภกิจ. (2558). *พงศาวดารเมืองสกลนคร*. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์.
- วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร. (2557). *จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุเชิงชุมจังหวัดสกลนคร*.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2540). *แอ่งอารยธรรมอีสาน: แฉหลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักศิลปากรที่ 10 ร้อยเอ็ด. (2555). *ร้อยรอยเก่าสกลนคร*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- สุทิน ศิริจันทร์. (2565, 25 มกราคม). *ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสกลนคร*. [บทสัมภาษณ์].
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2559). *อุรังคธาตุนิทานพุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลกฉบับอีสานล้านช้าง: การสืบทอดและการสร้างสรรค์*.
วารสารไทยศึกษา, 12(1), 1-31.
- สุรัตน์ วราภรณ์รัตน์. (2537). *ประวัติศาสตร์สกลนคร*. สกลนคร: วิทยาลัยครูสกลนคร.
- อนันต์ ลากุล. (2560). *ตำนานเมืองลุ่มในภาคอีสาน: ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรม ความเชื่อกับท้องถิ่น*
(วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.